UN MONUMENT DE ARHITECTURĂ DIN VEACUL AL XVIII-lea. CONACUL FILIPESCU DIN FILIPEŞTII DE TÎRG

ION DIMITRESCU

Fondul monumentelor de arhitectură civilă medievală al ţării este în general restrîns, în repertoriul monumentelor istorice el ocupînd un loc secundar, şi aceasta nu fiindcă mediul social a fost inapt sau refractar unor astfel de creaţii, reprezentative pentru nivelul civilizaţiei epocii, ci datorită unor conjuncturi istorice vitrege, neprielnice păstrării acestor realizări, de cele mai multe ori remarcabile.

Aceste edificii — palate voievodale şi conace boiereşti —, expresii materiale ale vieţii senioriale a marilor latifundiari ai epocii, au dispărut în cea mai mare parte, azi păstrîndu-se doar ruinele evocatoare ale unui aspect social intrat în istorie.

Din palatele domneşti din Curtea de Argeş, Tîrgovişte, Doiceşti, Bucureşti, precum şi din cele boiereşti — îndeosebi cantacuzineşti — ca cele de la: Mironeşti, Mărgineni, Măgureni, Filipeştii de Tîrg, Dobreni ş.a., nu se mai păstrează decît fragmente de ziduri sau cel mult pivniţele, iar altele, precum cele de la Afumaţi sau Dudeşti-Cioplea, sînt radical transformate. Puţine dintre acestea mai trezesc speranţa pentru restaurarea lor chiar parţială.

Conacul Filipescu din Filipeştii de Tîrg — Prahova face parte din puţinele ce au avut o soartă mai bună; în urma unei oportune şi lăudabile iniţiative, datorată în bună parte zelosului director al Muzeului de istorie judeţean — Prahova ce a fost profesorul Nicolae Simache, precum şi stăruinţelor Direcţiei monumentelor istorice, a putut fi salvat de la o iremediabilă şi totală ruinare.

Cu rezonanţă în istoria familiei Cantacuzino, localitatea Filipeştii de Tîrg, situată la 28 km vest de Ploieşti, s-a bucurat în trecut (secolele XVII—XVIII) de o dezvoltare înfloritoare, după cum sîntem îndreptăţiţi să credem din moment ce aspectul satului face pe minuţiosul observator Paul de Alep[1], călător în ţările române între anii 1653 şi 1656, să-l aprecieze ca „mare, populat, cu apă abundentă şi cu grădini, compus din zidiri princiare ce te uimesc, mai frumoase decît acelea din Capitală"[2].

Aşezarea poate fi considerată ca vatră a Cantacuzinilor din Ţara Românească. Întemeietorul stirpei în această ţară, Constantin postelnicul, figură prestigioasă în istoria ţării, căsătorit cu domniţa Ilinca, fiica lui Radu Şerban domnitorul (1602—1611), şi sfetnic de vază al voievodului, datorită însuşirilor sale spirituale, şi-a ridicat aici impunător lăcaş, unde şi-a petrecut mare parte din viaţă în mijlocul numeroasei sale familii şi de unde a fost ridicat, în urma intrigilor pizmaşe, spre a suferi tragicul sfîrşit în pivniţele de la Snagov.

Ruinele acestui palat (fig. 1) ce străjuiesc pe colina din partea de miazănoapte a comunei au făcut obiectul patetic-ului apel — din 1915 — al lui Nicolae Iorga pentru restaurarea lor[3].

În partea de miazănoapte sălăşluiau, încă din prima jumătate a veacului al XVII-lea, coborîtori ai familiei Mărginenilor — din apropiere — cînd un descendent al acestora, Dumitraşco, şi-a zis Filipescu[4].

Descendenţii lui Dumitraşco Filipescu se înrudesc cu familia Cantacuzinilor din aceeaşi localitate prin căsătoria unei fiice a postelnicului, Marica, cu Pană Filipescu, fiul lui Dumitraşco, astfel că moşia ce o poseda era exploatată împreună cu Cantacuzinii[5]. Aceste locuri prahovene erau de altfel în mare parte în stăpînirea familiei Cantacuzino.

[1] Secretarul Patriarhului Macarie al Antiohiei.
[2] *Const. Cantacuzino stolnicul* de Corneliu Dima-Drăgan, Silvia Bacâru, p. 32.
[3] „B.C.M.I.", 1915, p. 4.
[4] G. D. Florescu, *Referat la fişa monumentului în arhiva D.P.C.N.*
[5] N. Iorga, *Palatul de la Filipeştii de Tîrg* în „B.C.M.I.", 1915, p. 1, 2.

Figura 1

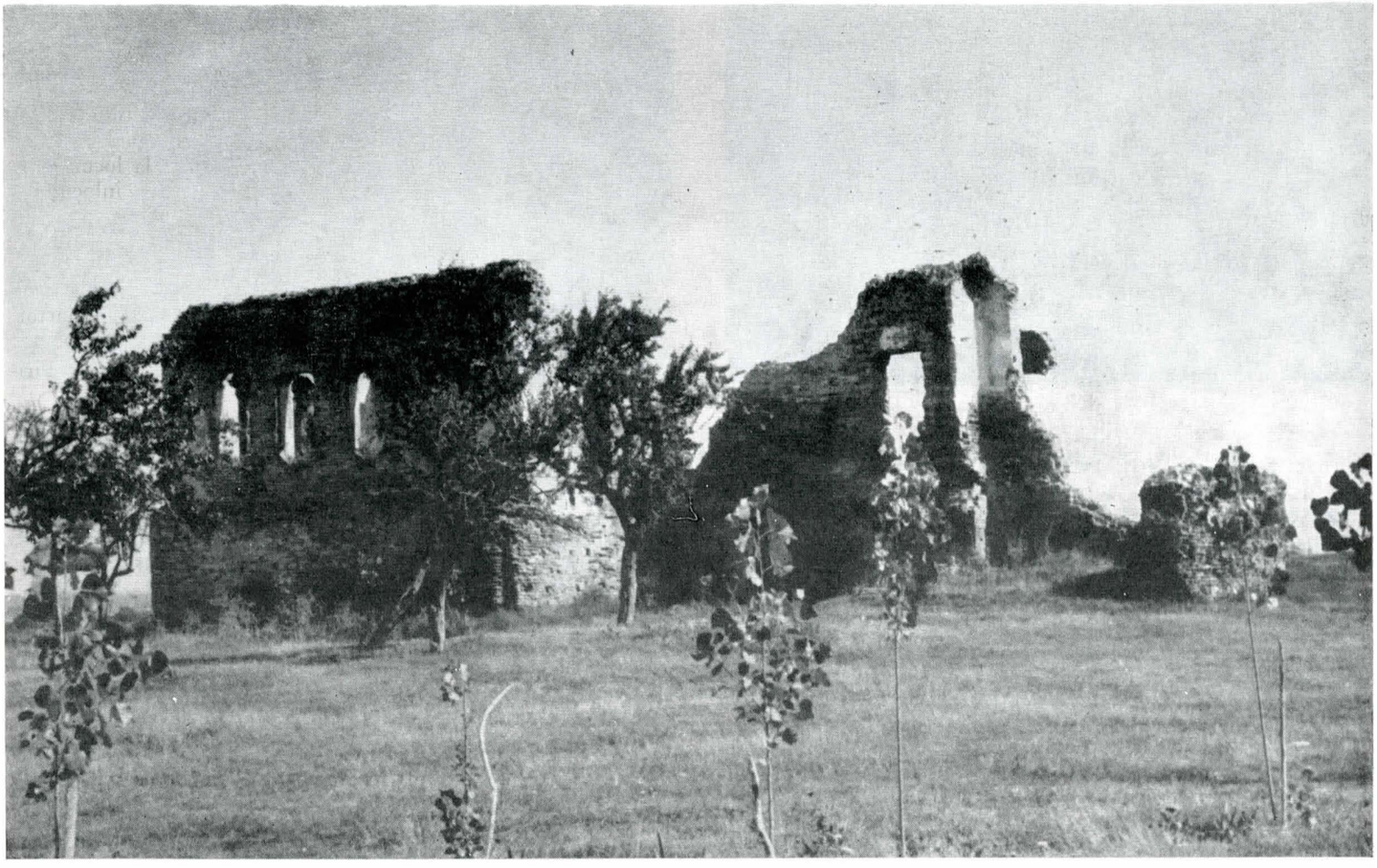

https://biblioteca-digitala.ro

Figura 2

Figura 3

Figura 4

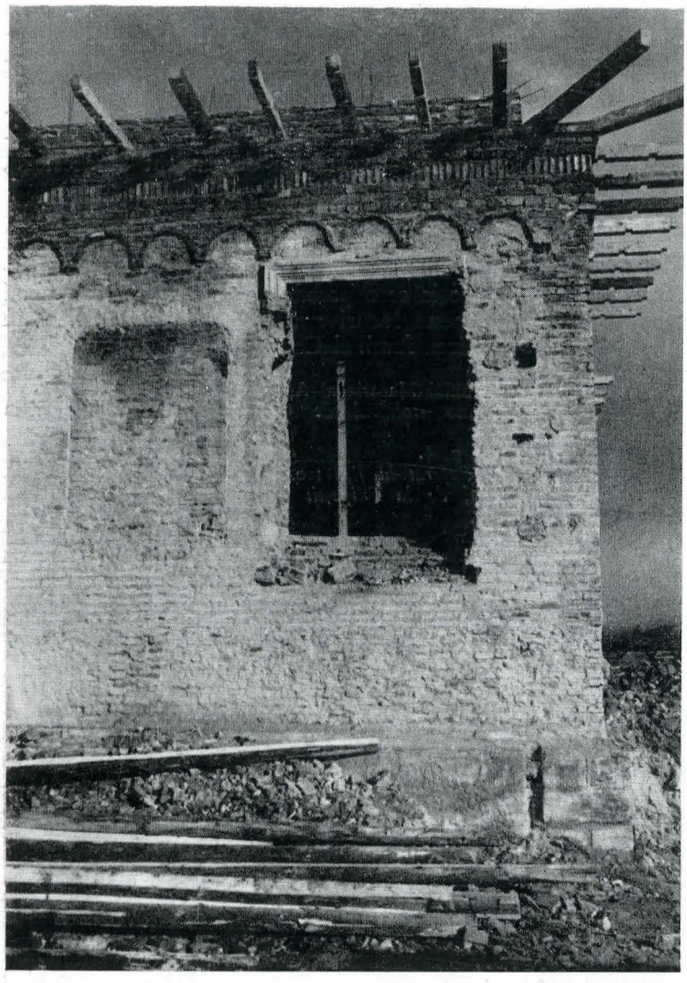

Pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, moştenitorii au ridicat clădirea mare şi încăpătoare a conacului moşiei, ce avea şi o grădină întinsă pînă la apa Prahovei, ce curge la răsărit de comună[6].

Unul din descendenţi, Ion, căruia i-a revenit prin moştenire domeniul, i-a adus unele îmbunătăţiri, printre care amenajarea unui mare parc cu eleşteu[7], ale căror urme se mai văd şi azi, precum şi ampla restructurare a clădirii, ce a schimbat radical înfăţişarea ei originală (fig. 2). De la acesta, moşia trece în stăpînirea copiilor săi. Constantin I. Filipescu rămîne pînă la urmă — pe la mijlocul veacului al XIX-lea — singurul stăpînitor, prin cumpărarea părţilor fraţilor săi; printre aceştia se afla şi Ioan Filipescu, revoluţionarul de la 1848. Fiul lui, singurul copil, zis şi Titi Filipescu, vinde moşia unui Cantacuzino care stăpînea partea de miazăzi a comunei[8].

Clădirea fiind în parte ruinată, încă din timpul lui Titi Filipescu, nu a mai fost folosită ca reşedinţă permanentă a noilor proprietari. În primele decade ale veacului nostru, starea ei s-a agravat; în timpul ultimului război mondial ruina a pus stăpînire pe întreaga aşezare[9]. Ulterior, apreciindu-se valoarea clădirii ca monument istoric, organele administrative locale au hotărît restaurarea ei. Lucrările începute în anul 1970 au pus la adăpost construcţia de procesul de ruinare. Întrerupte în 1972, lucrările vor fi reluate în vederea finisării pardoselii, tîmplăriei, tencuielii exterioare ş.a.

De-a lungul anilor, prin trecerea proprietăţii în diferite stăpîniri, clădirea suferind şi unele restructurări, arhitectura a pierdut din aspectul originar. Pe lîngă faptul că i s-a modificat stilul în spiritul renascentist al epocii (veacul XIX) cînd a suferit o amplă remaniere, construcţiei i se mai făcuseră şi cîteva adăugiri: partea cu terasă dinspre lunca Prahovei (fig. 3) şi unele anexe gospodăreşti la faţada posterioară. De asemenea, restructurarea arhitecturii a implicat o seamă de modificări esenţiale: desfiinţarea sistemului de bolţi ce acopereau parterul şi înlocuirea acestora cu tavan de lemn — din bolţile originare păstrîndu-se cele ale unor coridoare —, astuparea unor ferestre şi transformarea altora (fig. 4), amenajarea unui foişor-peron cu fronton clasic în faţa intrării, transformarea loggiei, din faţada posterioară, în paraclis.

Figura 5

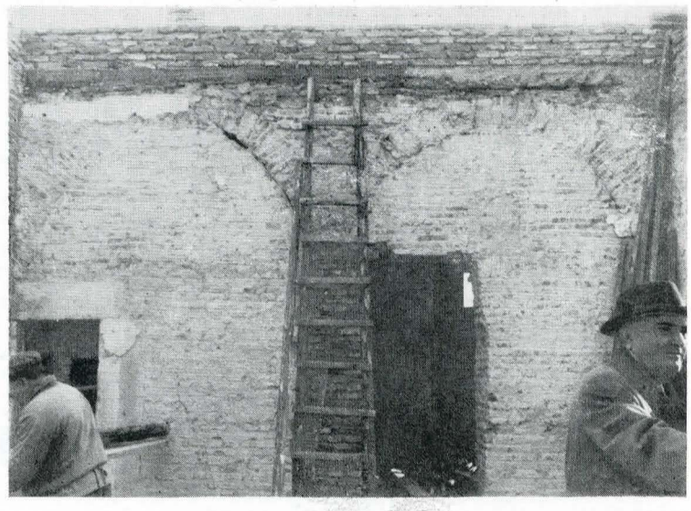

Cu toate aceste madificări, care reduceau în mod considerabil valoarea arhitecturii edificiului, el mai păstra apa-

[6] G. D. Florescu, Referat la fişa monumentului din arhiva D.P.C.N.
[7] Ibid.
[8] Ibid.
[9] Ibid.

https://biblioteca-digitala.ro

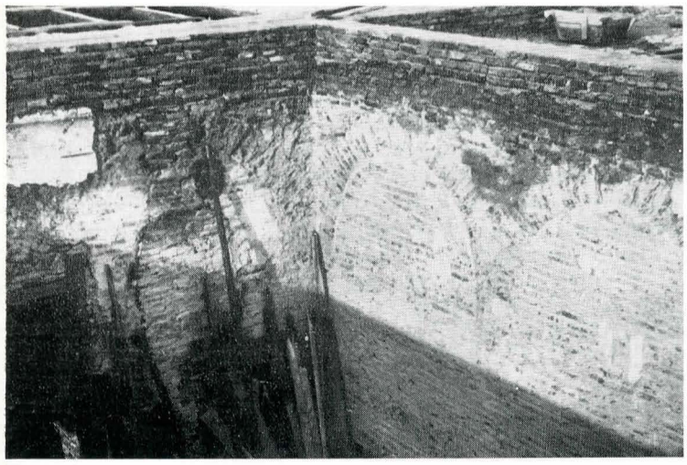

Figura 6

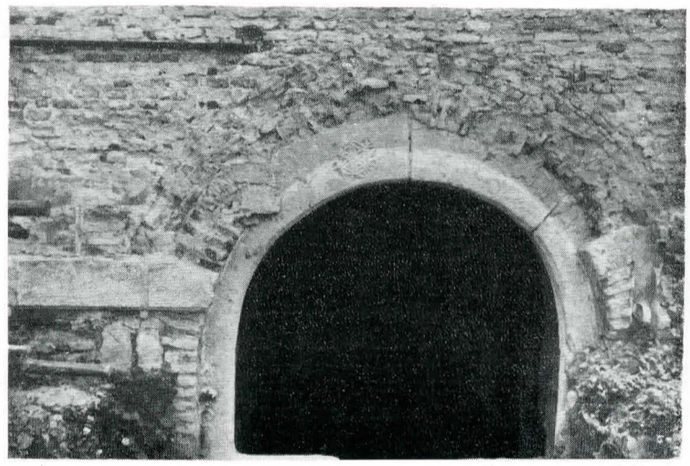

Figura 7

rent, totuşi, elemente autentice din structura originară, îndeosebi la subsol, unde pivniţe de o deosebită amploare sînt acoperite în sistemul de bolţi cilindrice încrucişate, formă rar întîlnită în structura boltirilor folosite în arhitectura autohtonă. Acest sistem de boltire, construit din bolţi cilindrice penetrate (voûte d'arête), se mai găseşte la pivniţele palatului — distrus — de la Măgureni, al lui Drăghici Cantacuzino, fapt care s-ar putea datora manoperii aceleiaşi echipe de meşteri, zidirea acestor clădiri avînd loc în aceeaşi perioadă[10].

Pornindu-se la cercetarea formei originale a monumentului, în vederea restaurării, s-a procedat la decaparea tencuielilor pereţilor — atît la interior cît şi la exterior — provenienţa lor fiind de o dată mai recentă, ceea ce a avut ca efect scoaterea la iveală a golurilor — înzidite — ale ferestrelor iniţiale (fig. 5) cît şi a urmelor bolţilor originare ce

Figura 8

Figura 9

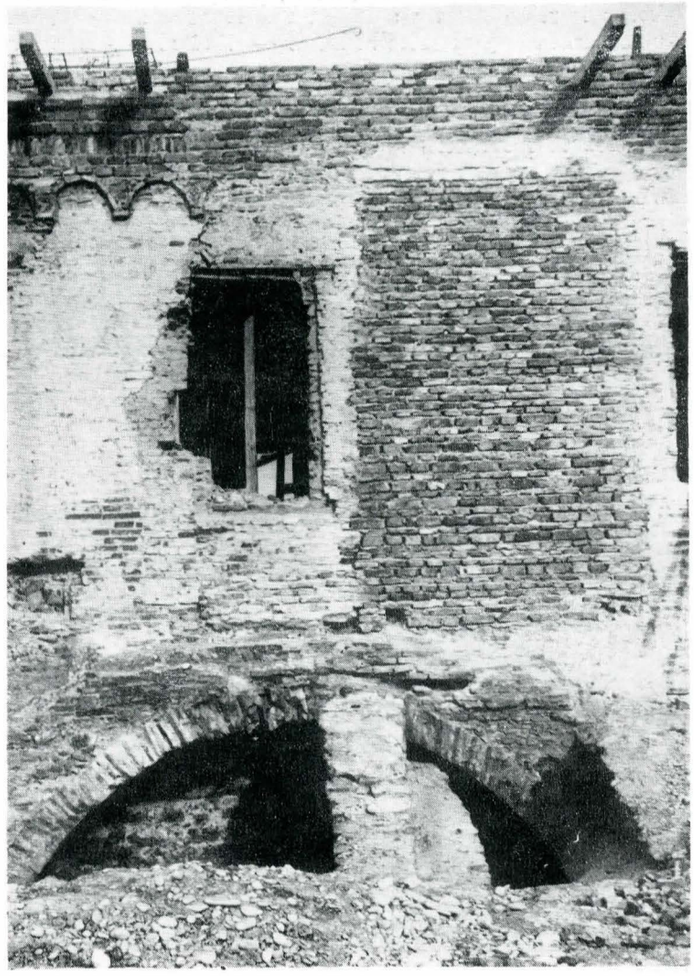

acopereau încăperile parterului (fig. 6, 7). De asemenea s-a putut recunoaşte provenienţa tîrzie a corpurilor de construcţie adăugate la răsărit şi miazănoapte, alipite clădirii principale al cărei contur regulat — dreptunghiular — reproduce forma tradiţională a acestui gen de clădiri din epocă, precum şi intrarea iniţială în beciuri, înzidită şi ea, ce da în gîrliciul vechi, de pe latura de apus (fig. 8), accesul în ultima vreme făcîndu-se printr-un alt gîrlici, practicat mai recent pe latura de miazănoapte, mai apropiat de anexele gospodăreşti.

În ceea ce priveşte foişorul-peron din faţa intrării principale — pe latura de miazăzi —, acesta era o improvizaţie hibridă, în stil evasi neoclasic, şi de o construcţie şubredă, sprijinit fiind pe patru coloane executate din lemn tencuit, însă cu capiteluri din piatră, de factură brâncovenească (fig. 9), provenite de bună seamă de la vechiul foişor ce s-a dovedit a fi existat pe acelaşi loc. De altfel, toată construcţia foişorului era din lemn tencuit.

În urma săpăturilor efectuate în zona foişorului, cu care ocazie s-a surprins existenţa unui subsol constituit din două încăperi boltite, una pătrată — compartimentată printr-un perete median — şi una dreptunghiulară, alăturată acesteia, s-a putut constata că foişorul era un adaos ulterior, nefiind executat odată cu construcţia principală (fig. 10). Deducţia s-a întemeiat pe faptul că nu s-a stabilit încă legătura zidurilor foişorului cu zidăria peretelui adiacent al faţadei clădirii — atît la parter cît şi la subsol — precum şi pe diferenţa materialului de construcţie: zidăria pereţilor subsolului era din piatră şi bolovani în timp ce a clădirii principale, din cărămidă (fig. 11). De asemenea, golul de legătură între beciul cel mare şi subsolul foişorului — la data cercetării

[10] V. Drăghiceanu, „B.C.M.I.", 1942, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

Figura 10

fiind înzidit — fusese deschis prin spargerea peretelui intermediar (fig. 12)[11].

Alte modificări ale structurii originare constatate au fost închiderea cu zidărie a arcadelor loggiei din faţada posterioară (fig. 13), transformată în capelă la o dată ulterioară, desfiinţarea unui perete interior, perpendicular pe cel al faţadei de apus, introducerea unor pereţi despărţitori pentru compartimentarea a două încăperi de la parter, toate reprezentînd intervenţii efectuate probabil cu ocazia amplei restructurări din veacul al XIX-lea.

Pe lîngă surprinderea unor elemente de structură originară, cercetările au prilejuit identificarea unor detalii de faţadă apărute la decaparea tencuielilor şi înlăturarea zidăriei ce astupa vechile ferestre, al căror contur se observase de asemenea la decapare. Ferestrele (fig. 5), executate în mod surprinzător din piatră, constituie un fapt neobişnuit în arhitectura locală a epocii şi unul din rarele cazuri cînd s-au

Figura 11

Figura 12

Figura 13

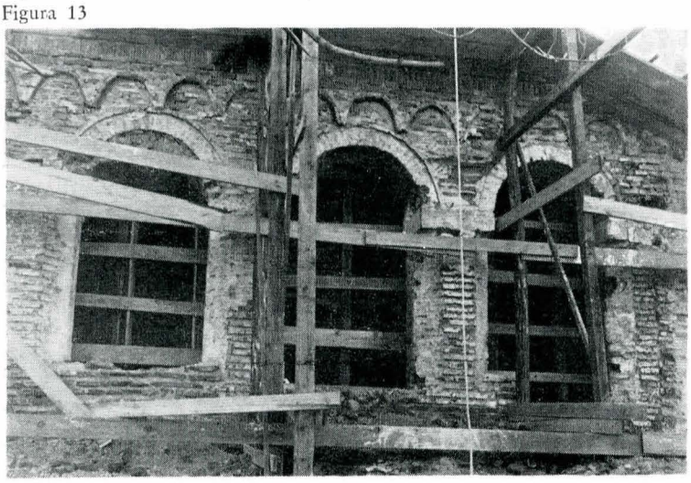

surprins elemente de tîmplărie originală. De asemenea, s-a putut identifica pe faţada posterioară — în partea superioară — prezenţa unor mici arcaturi peste care se suprapun o friză din cărămizi în picioare, dispuse în „dinţi de fierestrău“ (fig. 14), şi o cornişă simplă ce susţinea, la început, fosta streaşină a acoperişului; aceasta din urmă a fost refăcută într-o factură simplă, înfundată.

Alt element valoros de arhitectură l-a constituit prezenţa, în curtea din faţa intrării principale, a unor capiteluri din piatră, răzleţe, depozitate în apropierea foişorului (fig. 15); în ceea ce priveşte proveniența lor, ele aparţin foişorului originar, înlocuit prin grosolana improvizaţie a celui executat în stil neoclasic.

[11] O particularitate care trezeşte o legitimă întrebare o constituie grosimea neobişnuită (2,00 m) a zidăriei peretelui de miazăzi al subsolului, care poate cuprinde ascunzători secrete (tainiţe) întîlnite la clădirile din acea epocă.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă în privința refacerii boltirii încăperilor, a compoziției fațadelor, ca și a tîmplăriei ferestrelor nu au existat dubii în fața proiectantului, în ceea ce privește reconstituirea foișorului, datele de care se dispunea erau fragmentare: existența unor capiteluri izolate, cu bazele lor, forma în plan a foișorului, cu poziția scării alăturată peretelui de răsărit, peste pivnița dreptunghiulară, din ale cărei trepte se mai păstrau unele piese pe teren. Pe baza acestor date, proiectantul a imaginat un foișor de plan pătrat — după forma temeliilor — cu trei arcade în plin cintru pe fiecare latură (fig. 16), dispozitiv care permitea înscrierea modulată a arcadelor în dimensiunile acestora; pentru acoperirea spațiului s-a adoptat același sistem de boltire, de cilindri întretăiați.

Pe lîngă aceste lucrări de reconstituire, au fost efectuate și altele care au degajat monumentul de adăugirile aduse întretimp, ce-i denaturau structura spațială (de exemplu corpurile alipite pe fațadele de răsărit și miazănoapte). De asemenea, au fost înlăturați pereții despărțitori din interior, ce compartimentau unele încăperi mai mari.

Pentru toate bolțile reconstituite, ca tehnică de execuție în restaurare, s-a aplicat refacerea lor în rabiț din plasă de sîrmă pe schelet metalic (oțel-beton); deasupra lor s-a executat un planșeu de beton armat, atît pentru întărirea rezistenței construcției și prinderea bolților de rabiț, cît și ca o prevedere contra pericolului unui eventual incendiu provenind din pod, șarpanta acoperișului fiind executată din lemn. Ca învelitoare s-a folosit șița din azbociment, ce ține locul celei originale, de lemn. Elementele de piatră lipsă; ferestre, coloane, au fost refăcute parțial din același material (fig. 17).

Căutînd a desprinde unele concluzii cu aplicabilitate generală asupra caracterului stilistic al arhitecturii genului, se poate constata permanența unor particularități comune care justifică încadrarea acestora în clasificări ce conduc sigur la definirea unei școli locale. Procedeele și tehnicile de construcție cît și concepțiile de structură în programul compozițional, cunoscute de altfel la alte realizări precedente, sînt reproduse cu fidelitate de subiectul analizat, venind în sprijinul acestei afirmații.

Apar astfel, ca o practică obișnuită, următoarele tehnici și principii compoziționale de structură:

— adoptarea generalizată a acoperirii spațiilor construite prin bolți masive, specifice artei bizantine;

— folosirea aceluiași sistem de susținere a zidăriei la partea superioară a golurilor prin arcul de descărcare aplatisat pînă la anularea curburii — transformat de fapt în platbandă — racordat la extremități cu sferturi de cerc (fig. 18);

— realizarea pardoselilor prin folosirea plăcilor ceramice, îndeobște de formă pătrată;

— adoptarea partiului structural în care caracteristicul foișor e nelipsit la fațada intrării, iar încăperea deschisă la exterior pe o latură (loggia), la fațada posterioară.

Sînt șabloane constructive, reproduse prin tradiție, constituind linii direcționale în făurirea artei specifice în tabloul creațiilor epocii.

Restaurarea acestui edificiu, veche reședință boierească, a cărui factură relevă o remarcabilă ținută artistică prin originalitatea și puritatea formelor, vine să adauge un plus de cunoaștere a expresiei stilistice a arhitecturii autohtone a epocii, aducînd totodată o prețioasă contribuție la îmbogățirea patrimoniului național al monumentelor de arhitectură civilă din trecutul medieval, precum și, pe alt plan, la reînvierea în oarecare măsură a faimei de odinioară a acestei localități, devenită istorică prin vestigiile trecutului.

Figura 14

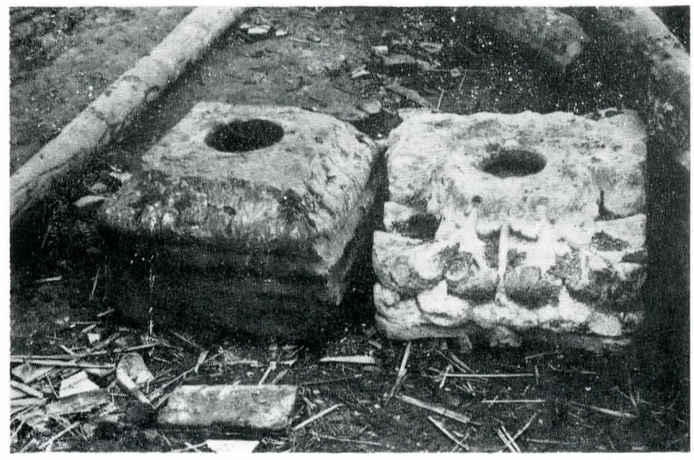

Figura 15

Figura 16

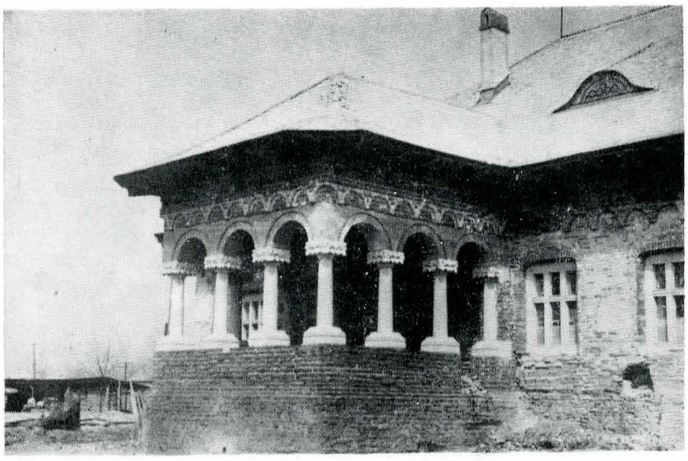

Figura 17

https://biblioteca-digitala.ro